

Συνέδριο: 16-18/11/2017 Fribourg

*Η συνοδικότητα και η εφαρμογή της – ένας θεολογικός τόπος για την Εκκλησία
στην Ανατολή και τη Δύση.*

Δρ. ΓΡΗΓΟΡΗΣ Μ. ΛΙΑΝΤΑΣ

ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

Θέμα: Η κανονική δομή, η εκκλησιαστική πρακτική και η εκκλησιολογική
ερμηνεία της συνοδικότητας στο Πατριαρχείο Αλεξανδρείας.

1. Η ιστορική εξέλιξη της πρακτικής της συνοδικότητας: η προέλευση της σύγχρονης πρακτικής, η περίπτωση, η αιτιολόγηση και οι συνέπειες πιθανών αλλαγών.

Αποτελεί κοινό τόπο ότι «η ζωή της Εκκλησίας Αλεξανδρείας διέρρευσε υπό ιδιαίδουσας συνθήκας. Είχε και αυτή ιστορικές περιπέτειες, όπως και οι άλλες Εκκλησίες στην Ανατολή. Κλυδωνίσθηκε εσωτερικά από έριδες χριστολογικές. Κλυδωνίσθηκε εξωτερικά από σοβαρές ιστορικές κρίσεις. Ως εκ τούτου η συνείδηση περί της διοικήσεως της Εκκλησίας διά συνόδου και της διευθέτησης των γενικών ζητημάτων αυτής, υπό κάποιες συνθήκες και κατά κάποιες περιστάσεις ναρκώθηκε, αλλά δεν νεκρώθηκε».

Το μονοκρατικό ή απολυταρχικό πολίτευμα είναι ξένο ως προς τις θεμελιώδεις αρχές στη διοίκηση της Ορθοδόξου Ανατολικής Εκκλησίας. Παρόλα αυτά αρχηγοί-προκαθήμενοι με μονοκρατικές-απολυταρχικές τάσεις υπήρξαν στην Εκκλησία Αλεξανδρείας, όπως υπήρξαν τέτοιοι και σε άλλες Ορθόδοξες Εκκλησίες.

Το συνοδικό πολίτευμα, το οποίο είναι βασικό γνώρισμα της Μίας, Αγίας, Καθολικής και Αποστολικής Ορθοδόξου Ανατολικής Εκκλησίας, δεν έλειψε στην πρεσβυγενή Εκκλησία του Αγίου Αποστόλου και Ευαγγελιστού Μάρκου ούτε στα αρχαία ούτε στα νεώτερα χρόνια.

Στην αρχαιότητα, κατά τα χρόνια της πνευματικής και υλικής της ακμής, διακυβερνώνταν η Εκκλησία Αλεξανδρείας συνοδικώς, όπως άλλωστε μαρτυρεί το πλήθος των συνόδων που πραγματοποιήθηκαν.

Νέα κατάσταση επήλθε κατά την περίοδο της Αραβοκρατίας (639-1517), την περίοδο της κατακτήσεως της Αιγύπτου από τους Άραβες. Η Εκκλησία περιήλθε σε μααρασμό, μειώθηκε το ποίμνιο και ανάλογα η Ιεραρχία κατήντησε ανύπαρκτη. Παρόλα αυτά ο συνοδικός θεσμός διατηρήθηκε στη συνείδηση των διοικούντων την Εκκλησία Αλεξανδρείας.

Στις αρχές του ΙΘ' αιώνα, επί Τουρκοκρατίας, άρχισε να αυξάνεται το ορθόδοξο ποίμνιο, γεγονός που οδήγησε στην ανάδειξη περισσότερων ποιμένων, με αποτέλεσμα να ξυπνήσει η ανάγκη εφαρμογής του συνοδικού θεσμού.

Όπως πληροφορούμαστε, ήδη επί Πατριάρχου Νικάνορα (1866-1869) άρχισε η Εκκλησία Αλεξανδρείας να «βρίσκει τον εαυτό της» και να επιδιώκει την εσωτερική της αναδιοργάνωση στη βάση των παραδόσεων της Μίας, Αγίας, Καθολικής και Αποστολικής Ορθοδόξου Εκκλησίας, πυρήνας των οποίων είναι ο συνοδικός θεσμός.

Αξιοσημείωτο είναι ότι «επί Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, λόγω της πολιτικής ενότητος της Αιγύπτου με τις υπόλοιπες περιφέρειες του κράτους, οι Πατριάρχες Αλεξανδρείας εκλέγονταν στην Κωνσταντινούπολη και ζούσαν εκεί, διοικούσαν από μακριά το μικρό ποίμνιό τους στην Αίγυπτο, με τη βοήθεια επισκόπων τους οποίους διόριζαν ως πατριαρχικούς επιτρόπους στο Κάιρο και την Αλεξάνδρεια».

Έτσι, λοιπόν, η ατονία που παρουσιάστηκε στο συνοδικό θεσμό μέχρι το τέλος του 19^{ου} αιώνα, με κανένα τρόπο δε σήμαινε την κατάλυσή του.

Η αναδιοργάνωση του συνοδικού θεσμού στην Αλεξανδρινή Εκκλησία κατά τον 20^ο αιώνα ξεκίνησε επί Πατριάρχου Φωτίου (1900-1925) και ολοκληρώθηκε κατά την πατριαρχία του «Μεγάλου Πατριάρχη» Μελετίου του Β', όπου επήλθε η ομαλότητα και η κανονική ζωή.

Αυτή η κανονικότητα διατηρείται μέχρι τις μέρες μας και κατά την Πατριαρχία του Θεοδώρου του Β', με κάποια μικρά κενά στα ενδιάμεσα χρόνια, κυρίως κατά τα τελευταία χρόνια της πατριαρχίας Χριστοφόρου Β' (1939-1967) λόγω της μακράς ασθένειάς του, με αποτέλεσμα το πολίτευμα της Εκκλησίας Αλεξανδρείας να παραμένει και στη θεωρία και στην πράξη συνοδικό και δημοκρατικό.

2. Η εφαρμογή των κανονισμών (συχνότητα σύγκλησης συνόδου, η πραγματική συμμετοχή, ο τρόπος λήψης αποφάσεων).

- Ο Συνοδικός θεσμός επί Πατριάρχου Μελετίου (1926-1935)

Όταν ο Πατριάρχης Μελέτιος Β' ανέλαβε τις τύχες του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας (1926-1935), δήλωσε πανηγυρικά ότι θα κυβερνήσει τον πατριαρχικό θρόνο συνοδικώς.

Η δήλωση από άποψη θεωρίας δεν είχε λόγο υπάρξεως. Διότι από τη στιγμή που υπάρχουν Μητροπολίτες με ευθύνες ποιμαντορικές, θεωρείται αυτονόητο από το κανονικό σύστημα της Εκκλησίας, ότι θα υπάρχει και Σύνοδος. Στην πραγματικότητα, όμως, το πράγμα δεν έχει έτσι, διότι Μητροπολίτες αρκετοί υπήρχαν και επί Πατριάρχου Φωτίου, αλλά η συγκρότηση Συνόδου αποτελούσε εξαιρετική πράξη στη διακυβέρνηση της Εκκλησίας.

Υποστηρίχθηκε πολύ εύστοχα, ότι «η δήλωση αυτή απέβλεπε την εφαρμογή στην πράξη της κανονικής αρχής, αυτό δε αποτελεί ουσιώδη μεταβολή διοικήσεως στη ζωή της Εκκλησίας Αλεξανδρείας».

Ο Πατριάρχης Αλεξανδρείας Μελέτιος έχοντας προηγούμενη μεγάλη εμπειρία στη σύνταξη σχετικών κανονισμών, ανέλαβε την αναδιοργάνωση του Αλεξανδρινού θρόνου διά νομοθετημάτων, τα οποία αποτέλεσαν τη συλλογή που ονομάστηκε «Κανονισμοί του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας» (έκδοση 1935).

Ένα από τα νομοθετήματα αυτά είναι «η Πατριαρχική εν Συνόδω Διάταξις περί συνοδικού θεσμού», πάνω στην οποία στήριξε τον συνοδικό θεσμό για τη διοίκηση του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας. Εδώ θα πρέπει να παρατηρήσουμε ότι για πρώτη φορά οριοθετήθηκε και συγκεκριμενοποιήθηκε γραπτώς η λειτουργία της συνόδου στο Πατριαρχείο Αλεξανδρείας.

Πρέπει να σημειωθεί, ότι ο Πατριάρχης Μελέτιος ήδη από την πρώτη στιγμή είχε εφαρμόσει τον συνοδικό θεσμό το 1926, όταν συγκαλούσε σε σύνοδο δύο φορές το χρόνο τους Μητροπολίτες του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας, σύμφωνα με τον ΔΖ' κανόνα των Αποστολών. Όταν δε κατά το έκτο έτος από την εφαρμογή του συνοδικού θεσμού δημοσιεύθηκε η περί αυτού Πατριαρχική εν Συνόδω Διάταξη, το Νοέμβριο του 1931, είχαν συγκροτηθεί, επί των ημερών του Πατριάρχου Μελετίου μέχρι τότε, 180 συνεδριάσεις της Συνόδου του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας, στις οποίες λύθηκαν πολλά ζητήματα.

Στην εκπόνηση της Πατριαρχικής αυτής Διατάξεως περί του συνοδικού θεσμού, εκτός του Πατριάρχη Μελετίου, έλαβαν μέρος και συνυπέγραψαν αυτή οι τότε Μητροπολίτες, μέλη της Συνόδου του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας: Ο Τριπόλεως Θεοφάνης, ο Λεοντοπόλεως Χριστόφορος, ο Ερμουπόλεως Νικόλαος, ο Πτολεμαΐδος Παρθένιος, ο Αξώμης Νικόλαος, ο Ιωαννουπόλεως Ισίδωρος και ο Νουβίας Αρσένιος.

Μετά , λοιπόν, την πενταετή εφαρμογή του θεσμού ο Πατριάρχης Μελέτιος εισηγούμενος την οριστική του καθίδρυση όριζε τις εξής κανονικές βάσεις του θεσμού της Πατριαρχικής Συνόδου:

1. Η Ιερά Σύνοδος αποτελείται από τον Πατριάρχη ως κεφαλή και τους Μητροπολίτες του Πατριαρχικού κλίματος ως μέλη συνδεδεμένους σε ένα σώμα Οργανικό. (ΛΔ' Αποστόλων, ΙΣΤ' της Αης, ΙΣΤ' και ΙΘ' Αντιοχείας).
2. Προς συγκρότηση Συνόδου πρέπει «εξάπαντος»-είναι η έκφραση του κανόνα (ΙΘ' Αντιοχείας)- να είναι παρών ο Πατριάρχης, χωριστή δε συνάθροιση Αρχιερέων άνευ του Πρώτου δεν αποτελεί Σύνοδο (Κ' Αντιοχείας).
3. Ο Πατριάρχης υποχρεούται να προσκαλεί τους Μητροπολίτες σε Σύνοδο, και αυτοί υποχρεούνται να προσέρχονται, δις ή άπαξ του έτους (ΛΖ' Αποστόλων, Ε' της Αης, ΙΘ' της της Δης, Η' της Στης, ΣΤ' της Ζης, Κ' Αντιοχείας, Μ' Λαοδικείας και Καρθαγένης ΚΣΤ', Ε', ΞΑ', ΠΑ', ΠΔ', ΠΕ', ΡΔ'), δεν πρέπει όμως και στην άπαξ του έτους Σύνοδο να απαιτεί χωρίς απόλυτη ανάγκη, την παρουσία όλων, για να μη «συντριβονται οι αδελφοί» (Καρθαγένης Ε'). μπορούν να μετέχουν και άλλων Κλιμάτων Επίσκοποι, αλλ' ουδέποτε απρόσκλητοι (Β' της Βας).
4. Σε υποθέσεις σοβαρές πρέπει να είναι συμπάρεδροι ή σύμψηφοι στον Πατριάρχη οι πλείονες των Μητροπολιτών (ΙΘ' Αντιοχείας).
5. Η συνοδική απόφαση νοείται ως ομοφωνία Κεφαλής και Μελών (ΛΔ' Αποστόλων), ή ως ομοφωνία του Πρώτου και της πλειονότητας των Μελών (ΙΘ' Αντιοχείας).

Επί τη βάσει των κανονικών αυτών και θεμελιωδών αρχών καθόρισε το νέο Συνοδικό σύστημα του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας διά της από 13 Νοεμβρίου 1931 «Διατάξεως Πατριαρχικής εν Συνόδω περί Συνοδικού Θεσμού».

Σύμφωνα με τα όσα ορίζει η Πατριαρχική αυτή Διάταξη σε 34 άρθρα, ο Πάπας και Πατριάρχης Αλεξανδρείας έχοντας τα αναγνωρισμένα σ' αυτόν από τους ιερούς κανόνες και την πράξη της Εκκλησίας προνόμια και δικαιώματα, ποιμαίνει την Εκκλησία επί τη βάσει των θείων και ιερών κανόνων, των κανονικών διατάξεων και των διατάξεων και αποφάσεων που λαμβάνονται στη Σύνοδο (άρθρο 1).

Αποτελείται από όλους, ανεξαιρέτως, τους Μητροπολίτες του θρόνου Αλεξανδρείας υπό την προεδρία του Πατριάρχη (άρθρο 2).

Στο άρθρο 3 αναφέρεται ότι «η εν χηρεία του θρόνου συνέλευση των Μητροπολιτών, στερείται των δικαιωμάτων της τέλειας Συνόδου, με το

αιτιολογικό ότι είναι ακέφαλη. Προσδιορίζει δε το έργο της αποκλειστικά στην εκλογή νέου Πατριάρχη, χωρίς καμία άλλη αρμοδιότητα.

Το έργο της Συνόδου, όπως αυτό παρουσιάζεται στο άρθρο 5, είναι διοικητικό, κανονιστικό και δικαστικό, και η δικαιοδοσία της ορίζεται από τους ιερούς κανόνες.

Η Σύνοδος της Ιεραρχίας γίνεται δύο φορές το χρόνο και εκτάκτως όσες φορές παραστεί ανάγκη (άρθρο 6). Σήμερα, όμως, λόγω της αποστάσεως των Μητροπόλεων του Πατριαρχείου από το κέντρο και της διασποράς τους σε ολόκληρη την αφρικανική ήπειρο, συνέρχεται κανονικώς μία φορά το χρόνο, κάθε φθινόπωρο και εκτάκτως αν και όταν προκύψουν λόγοι σύγκλησης. Σ' αυτό θα πρέπει να προστεθεί ότι συμμετέχουν και οι επαρχιούχοι επίσκοποι του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας, θεσμός που εμφανίσθηκε το 1997, επί Πατριάρχου Πέτρου του Ζ', οι οποίοι έχουν δικαίωμα συμμετοχής και παρεμβάσεων σε όλες τις εκφάνσεις των συνεδριάσεων της Συνόδου χωρίς όμως δικαίωμα ψήφου.

Το άρθρο 7 αναφέρεται στον τόπο σύγκλησης της Συνόδου: λέει χαρακτηριστικά ότι «η σύνοδος συνέρχεται όπου αν ορίσει ο Πατριάρχης». Το όπου ορίσει ο Πατριάρχης εννοεί το Κάιρο ή την Αλεξάνδρεια.

Το συνοδικό έργο δεν είναι μόνο δικαίωμα του Μητροπολίτου, αλλά κυρίως υποχρέωση και καθήκον κάθε επισκόπου. Δύνανται, όμως, να απαλλάσσονται της συνοδικής υποχρεώσεως οι Μητροπολίτες των εκτός της Αιγύπτου επαρχιών, για να μην επιβαρυνθεί το Πατριαρχικό Ταμείο με υπέρογκα οδοιπορικά και μάλιστα δύο φορές το χρόνο. Αλλά η απαλλαγή αυτή δεν μπορεί να υπερβεί την τριετία (άρθρο 8).

Την έναρξη κάθε Συνόδου κηρύττει ο Πατριάρχης (αρ. 10). Ορίζονται περαιτέρω οι λεπτομέρειες της απαρτίας και της λήψεως αποφάσεων. Η απαρτία της Συνόδου περιγράφεται στο άρθρο 11 και στο άρθρο 12 τονίζεται ότι οι αποφάσεις λαμβάνονται με πλειοψηφία.

Τα άρθρα 13 έως 19 αναφέρονται στην εσωτερική λειτουργία του σώματος της Ιεράς Συνόδου, σε διαδικαστικά θέματα της Συνόδου, και εθιμοτυπίας (ημερήσια διάταξη, συνεδρίαση κεκλεισμένων των θυρών, ενδυμασία, πώς είναι καθισμένοι, ποιος διευθύνει τις εργασίες, ποιος τηρεί την τάξη, τήρηση πρακτικών κάθε συνόδου, εγκυρότητα αυτών, καθήκοντα γραμματέως Συνόδου, κλπ.).

Η εκλογή Αρχιερέων, η ψήφιση του Προϋπολογισμού και η έγκριση του Απολογισμού του Πατριαρχείου και των Μητροπόλεων, θέματα οικονομικής αλλά και διοικητικής φύσεως ζητήματα που αφορούν την εν γένει λειτουργία του Πατριαρχείου ως οργανισμού και θεσμού, υπάγονται στη διοικητική εξουσία της υπό τον Πατριάρχη λειτουργούσης Συνόδου (άρθρα 20 και 21). Στα άρθρα, λοιπόν, 20-25 αναγράφονται οι εξής κύριες και θεμελιώδεις διατάξεις. Στην διοικητική εξουσία του πατριάρχου εν Συνόδω υπάγονται όλα τα διοικητικής φύσεως ζητήματα που βρίσκονται εκτός των ορίων κάθε επιμέρους αρχιερατικής δικαιοδοσίας. Τα κυριότερα αυτών είναι η εκλογή Αρχιερέων, η ψήφιση του Προϋπολογισμού και η έγκριση του Απολογισμού του Πατριαρχείου και των Μητροπόλεων, ο ανώτατος έλεγχος όλων των εκκλησιαστικών διαχειρίσεων, η απόφαση περί απαλλοτριώσεως εκκλησιαστικού κτήματος με

σκοπό την αντικατάσταση αυτού με άλλο, περισσότερο προσοδοφόρο, η συνομολόγηση δανείου εις βάρος του Θρόνου, η παραίτηση από απαίτηση χρηματική ή κτηματική, η επίλυση διαφορών μεταξύ Πατριάρχου και Μητροπολίτου, ή μεταξύ Μητροπολιτών κ.λ.π..

Η κανονιστική εξουσία του Πατριάρχη εν Συνόδω περιλαμβάνει τις «Πατριαρχικές εν Συνόδω Διατάξεις» με τις οποίες ρυθμίζονται η εκλογή Πατριάρχη και Μητροπολιτών, τα καθήκοντα του κλήρου και οι απολαβές αυτού, τα της διαχείρισεως των ιερών περιουσιών, η μόρφωση, η αποκατάσταση και η προαγωγή των λειτουργών της Εκκλησίας, η αύξηση ή η ελάττωση των Μητροπολιτικών Θρόνων, η συγκρότηση και η δικονομία των εκκλησιαστικών δικαστηρίων, η διοίκηση των ιδρυμάτων της Εκκλησίας εκπαιδευτικών και φιλανθρωπικών, οι σχέσεις μετά των άλλων θρησκευμάτων. Αυτά ορίζονται ως προς την κανονιστική δικαιοδοσία της περί τον Πατριάρχη Ιεράς Συνόδου ή μάλλον «του Πατριάρχου εν Συνόδω».

Τα άρθρα 26 έως 33 αναφέρονται σε δικαστικής φύσεως θέματα αφορώντα τη Σύνοδο. Περαιτέρω η Διάταξις με λεπτομέρεια καθορίζει τα της λειτουργίας της Συνόδου ως δικαστικού σώματος.

Ειδικότερα: η Σύνοδος με τη δικαστική της ιδιότητα ενεργεί α) ως Εφετείο, β) ως Πλημμελειοδικείο και γ) ως Αναθεωρητικό δικαστήριο.

Αξιοσημείωτο είναι το 31^ο άρθρο, κατά το οποίο «η ομολογία της ενοχής του κατηγορουμένου αρκεί για την δικαστική απόφαση κατά τον ΟΔ' Αποστολικό κανόνα, καθιστά περιττή την ανάκριση και τις μαρτυρικές καταθέσεις, λαμβάνεται δε ως λόγος ελαφρυντικός στον καταλογισμό».

3. Οι σχέσεις Εκκλησίας και κράτους και το έργο της συνόδου

Το Πατριαρχείο Αλεξανδρείας έχει την έδρα του στο κράτος της Αιγύπτου, του οποίου οι πολίτες στην συντριπτική τους πλειοψηφία είναι μουσουλμάνοι και επίσημη θρησκεία του κράτους είναι το Ισλάμ, όμως παρόλο που Πολιτεία (η Αίγυπτος) είναι αλλόθρησκη, το Σύνταγμα της χώρας καθιερώνει την ανεξιθρησκεία για τις παραδοσιακές θρησκευτικές εκφράσεις του αιγυπτιακού λαού, δηλαδή το Ισλάμ και τον Χριστιανισμό. Μάλιστα για το Πατριαρχείο Αλεξανδρείας σύμφωνα με το Αιγυπτιακό Σύνταγμα και τον νόμο 26/1975, το κράτος δεν αναμιγνύεται στα εσωτερικά ζητήματα του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας και φροντίζει μόνο για την ασφάλειά του. Επίσης, αναγνωρίζει τον εκάστοτε Πατριάρχη ως υπέρτατο αρχηγό και του αποδίδει την αιγυπτιακή ιθαγένεια.

Επίσης, στο συνοδικό έργο του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας δεν αναμιγνύονται άλλες χριστιανικές κοινότητες, ούτε ως προσκεκλημένες ούτε ως παρατηρητές.. Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι το Πατριαρχείο διατηρεί άριστες σχέσεις με την Κοπτική Εκκλησία της Αιγύπτου καθώς και με τις υπάρχουσες ουνιτικές χριστιανικές θρησκευτικές κοινότητες που διαβιούν στο κράτος της Αιγύπτου.

4. Ο ρόλος της συνοδικότητας σε πολλαπλό επίπεδο

Εκτός από τα ανωτέρω και πέρα από το επίπεδο της τοπικής Εκκλησίας τίθεται το ερώτημα: Πώς σχετίζεται η τοπική συνοδικότητα (επισκοπή / επαρχία, περιοχή / περιφέρεια, Αυτοκέφαλη Εκκλησία) με τη διεκκλησιαστική και παγκόσμια συνοδικότητα;

Ο συνοδικός θεσμός είναι ευαγγελικός και αποστολικός από τη γέννησή του. Διατυπώθηκε από Οικουμενικές και Τοπικές Συνόδους, διατηρήθηκε στην παράδοση της Εκκλησίας, παραμένει δε γνώρισμα της Μίας, Αγίας, Καθολικής, Αποστολικής, Ορθοδόξου, Ανατολικής Εκκλησίας, σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής της.

Αυτά επιβεβαιώθηκαν κατά την Αγίαν και Μεγάλη Σύνοδο της Ορθοδόξου Εκκλησίας στην Κρήτη τον Ιούνιο του 2016.

Τέλος, ως προς το ρόλο και την υπευθυνότητα του Πρώτου στην πρακτική και στη θεολογία της συνοδικότητας, πρέπει να τονίσουμε ότι αυτός διασφαλίζει την ομαλή λειτουργία τόσο του Κανονισμού όσο και της Συνόδου.

Εν κατακλείδι, ο κανονισμός της Εκκλησίας της Αλεξανδρείας συνεχίζει και αποτυπώνει πιστά την αρχαία συνοδική παράδοση της Εκκλησίας, όπως αυτή παραδόθηκε στο διάβα των αιώνων και ιδιαίτερα την πρώτη χιλιετία.